



جایگاه جهاد تبیین در تحقق تمدن نوین اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب

مجتبی محسنی، حسین عرب‌نژاد^۲

۳

دوره ۱، شماره ۳، پیاپی ۳
زمستان ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۱۰/۰۱

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۱۱/۲۰

صص: ۹۳-۱۰۷

شماره الکترونیکی: ۳۱۱۵-۸۸۶۲



چکیده

مهم‌ترین هدف در گام دوم انقلاب، خودسازی، جامعه‌پردازی، ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید ولایت عظمی (عج) است، لذا برای تحقق این گام، نیازمند جهاد تبیین و گفتمان فکری و عملی هستیم. گفتمانی که توانایی این مهم را داشته باشد. جهاد به معنای تلاش و کوشش جدی است. منتها جهادی که در اسلام مطرح است، تلاش و کوشش جدی در برابر دشمن است. نمونه برجسته آن جهاد نظامی و جهاد در میدان رزم است. چون بعضی از عرصه‌ها و ابعاد که نیاز به تبیین دارد، به تلاش جدی و مایه گذاشتن هم نیاز دارد در این صورت تبیین به جهاد تبدیل می‌شود؛ جهادی که وظیفه همه به خصوص علما، اساتید، نخبگان و رسانه‌هاست. زمانی که ابهام و تردیدی در برخی اذهان ایجاد می‌شود شرایط فتنه‌انگیزی و تحریف توسط دشمنان شکل می‌گیرد، اینجا جهاد لازم است. در حقیقت تبیین، یعنی روشنگری و بیان حقیقت و زدودن غبار بدفهمی و تحریف مد نظر است. تنزه طلبی و محافظه‌کاری و ملاحظه‌کاری مانع «جهاد تبیین» است. انقلاب اسلامی هم نتیجه تبیین گسترده و عمیق بود که در جامعه شکل گرفت. تبیین مبنای تفکر انقلاب اسلامی و امتداد آن است. در بیانیه‌ی گام دوم انقلاب هم به این امر به طور ویژه پرداخته شده است و این بیانیه در یک توافق تصمیم‌بلند مدت «برپایی تمدن نوین اسلامی» تدوین شده است. در این پژوهش به دنبال آن هستیم که جایگاه جهاد تبیین را در تحقق تمدن نوین اسلامی بررسی نماییم.

کلیدواژه‌ها: علم و فناوری، تمدن نوین اسلامی، جهاد تبیین، گام دوم انقلاب.

DOI: 10.22034/syssir.2026.735063

استناد: محسنی، مجید؛ عرب‌نژاد، حسین (۱۴۰۴). جایگاه جهاد تبیین در تحقق تمدن نوین اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب، پژوهش‌های راهبردی گام دوم انقلاب اسلامی، ۳(۱)، ۹۳-۱۰۷.

۱. مدیر گروه معارف اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد جیرفت، جیرفت، ایران (نویسنده مسئول)

mojtabamohseni@yahoo.com

۲. عضو هیئت علمی دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران

مقدمه

دیپلماسی مکتب اسلام به عنوان آخرین و جامع ترین دین الهی دارای اصول و ویژگی های خاص است. یکی از این ویژگی های بنیادین علم مدارای است. کتاب آسمانی «قرآن» به عنوان معجزه این دین کامل الهی، سفار شهای بسیار در مورد «علم و به کارگیری» دارد. در نخستین آیاتی که از این کتاب آسمانی بر پیامبر عظیم الشان اسلام (ص) نازل شد، از موهبت «علم آموزی» به آدمی یاد کرده و می فرماید: «اقراً و ربک الاکرم؛ الذی علم بالقلم؛ علم الانسان ما لم یعلم؛ بخوان که پروردگارت (از همه) بزرگوارتر است ف همان کسی که بوسیله قلم تعلیم نمود ف و به انسان آنچه را نمی دانست یاد داد» (علق، آیه ۳-۶).

بر همین اساس پیامبر اکرم (ص) وقتی دو گروه را در مسجد مشاهده کردند، که گروهی مشغول عبادت بودند و گروهی مشغول مذاکره و مباحثه علمی فف رفتن به نزد گروه دوم را بر پیوستن به جمع عبادت کنندگان ترجیح داده و در توجیه این رفتار خود فرمودند: «من برای تعلیم فرستاده شده ام» (محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۱، ص ۲۰۶، باب ۴، حدیث ۳۵). همچنین حدیث «أطلبوا العلم من المهد اللحد؛ زگهواره تا گور دانش بجوی» محدودیت زمانی را برای تحصیل علم از میان بر می دارد. براساس حدیث «دانش را بیاموزید هر چند که در چین باشد؛ أطلبوا العلم ولو بالصین» (محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۱، ص ۱۸۰، باب ۱، حدیث ۶۵). دانسته می شود که طلب علم، وظیفه ای است که جا و مکان خاصی نمی شناسد. در سده های نخستین اسلامی بسیاری از علوم مانند پزشکی، طبیعیات، ریاضیات، نجوم، منطق و فلسفه از سایر مناطق جهان میان مسلمانان رواج یافت و آنان در پاره ای موارد به اصلاح و تکمیل دانش های یاد شده توفیق یافتند. مهم ترین دلیل پیدایش این نشاط علمی میان مسلمانان تشویق مکرر اسلام به کسب دانش و معرفت بوده است. لذا در کمتر از سه قرن مسلمانان در قرون وسطی «middle Ages» در تاریکی علمی مطلق دست و پا می زند. حال چه اتفاقی افتاد که مسلمانان به رغم داشتن جامع ترین و شفاف ترین دستورالعمل های الهی در مورد فراگیری علم و دانش، تاکید فراوان بر زندگی عالمانه و آگاهانه در دنیا و هم چنین چگونگی ساخت حیات دائم خود در آخرت، به تدریج جایگاه تولید کنندگی علم و فناوری را به نفع جهان غرب از دست دادند و نه تنها نتوانستند همپای تحولات جهان از جمله انقلاب صنعتی، انقلاب اطلاعات و ارتباطات و... پیش بروند، بلکه از قافله علم و در

نتیجه کسب قدرت، اقتدار و ثروت عقب ماندند و در معادلات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، اجتماعی، نظامی جایگاه درخورشان و متناسب با شکوه و منزلت قلبی خود را پیدا نکردند و در مقابل، از قرن سیزدهم میلادی تاکنون پیروان سایر ادیان غیراسلامی (مسیحی، یهودی و...) یا مادی‌گرایان بی‌دین (لائیک‌ها) با مجهز شدن به علم و فناوری و کاربرد آن در تمام عرصه‌های زندگی و دنیا توانسته‌اند بر بخش وسیعی از کشورها و مناطق جهان حکمرانی کنند و علاوه بر این، بر سازمان‌ها و نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی سلطه و نفوذ یابند؟! واکاوی ریشه‌ها، علل و عوامل این عقب‌افتادگی و شیوه‌های جبران آن یکی از دغدغه‌های اصلی این پژوهش است.

معنا و مفهوم تمدن

مطالعات انسان‌شناسی در سده نوزدهم بر روی قوم‌ها و فرهنگ‌های «ابتدایی م» و نیز حوزه‌های تمدنی و فرهنگی کهن در آسیا و آفریقا و اروپا، دو مفهوم فرهنگ و تمدن را در کنار هم نشانده که بسیار در هم آمیخته‌اند و گاهی هم معنا به کار می‌روند. البته تاریخ‌شناسان و فرهنگ‌شناسان کوشیده‌اند که این دو مفهوم را از یکدیگر جدا کنند. از این نظر تمدن هر چه بیشتر جنبه‌های مادی انسانی مانند معماری و شهرسازی و فن‌آوری را به خود گرفته است. از دیدگاهی دیگر تمدن به نظام‌های بزرگ سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی اشاره دارد که از نظر جغرافیایی واحد کلانی را در یک قلمرو پهناور، معمولاً یک امپراتوری در بر می‌گیرد و برخوردار از فرهنگی گسترده می‌باشد (داریوش اشوری، تعریف‌ها و مفهوم فرهنگ، ۱۲۸).

عوامل متعددی در زایش و اعتلای تمدن‌ها نقش دارند؛ یکی از این عوامل امنیت و آرامش است؛ عامل دیگر که در واقع روح اصلی هر تمدن است، گونه‌ای از غرور و همبستگی ملی یا به تعبیر ابن‌خلدون، عصبیت است؛ عامل بعدی اصلی همکاری و تعاون است تا گروهی هم‌نظر، براساس آن و با تکیه بر اخلاقیات بتوانند شالوده تمدن را پی‌ریزی کنند. در کنار این عوامل، اخلاق را نیز نباید نادیده انگاشت، حفظ وحدت و یکپارچگی و دین از دیگر عوامل تمدن‌ساز به شمار می‌آیند (ایولاکوست، جهان‌بینی ابن‌خلدون، ۱۳۶۳).

۱- علم و دانش در قرآن و روایات

قرآن کریم به صراحت، تعلیم را یکی از اهداف اساسی برانگیختن پیامبر اکرم (ص) دانسته است و می‌فرماید: «هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ؛ تَزَكِيَهُمْ يَفْعَلُونَ» (جمعه ف آیه ۲). نخستین آیه‌ای که بر پیامبر اکرم (ص) نازل شده دلیل دیگری بر جایگاه ویژه تعلیم و تعلم در اسلام است « اَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ؛ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ؛ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ، عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ؛ بخوان بنام پروردگارت که جهان را آفرید (همان کسی که) انسان را از خون بسته ای خلق کرد. بخوان که پروردگارت (از همه) بزرگوارتر است، همان کسی که بوسیله قلم تعلیم نمود، و به انسان آنچه را نمی‌دانست یاد داد.» (سوره علق، آیه ۱-۵).

پیامبر عظیم الشان اسلام (ص) درباره برتری عالم بر عابد می‌فرماید: برتری عالم بر عابد همچون برتری ماه شب چهارده بر سایر ستارگان است (محمدباقر مجلسی ف بحارالانوار، ج ۲، ص ۱۸، حدیث ۴۶). حدیث مشهور دیگری از رسول اکرم (ص) در این راستا هست که می‌فرمایند: علم آموزی بر هر مسلمانی واجب است؛ طلب العلم فریضة علی کل مسلم (محمد بن یعقوب کلینی، اصول کافی، ج ۱، کتاب فضل العلم، باب ۱، حدیث ۱) بی تردید، متون دینی، همه انسان‌ها را به دانش اندوزی و تعقل و تدبیر فراخوانده‌اند. افزون بر این، قرآن خود نیز در برابر حق‌گریزان، عملاً به اقامه دلیل عقلی پرداخته است. سیره عملی پیامبر اکرم (ص) و امامان معصوم (ع) به خوبی نشان می‌دهد که آن بزرگواران نیز مخالفان خود را به بحث عقلی دعوت کرده و در برابر آنان از براهین عقلی مدد جسته‌اند. البته باید این نکته را در نظر گرفت که دانش اندوزی در اسلام شرایطی دارد؛ اسلام میان علم و اخلاق فاصله‌ای نمی‌بیند و همواره بر پیوستگی این دو تأکید ورزیده است. در اسلام، دانشمند صاحب مسئولیت است و دانشمند بی اخلاق جز به گمراهی هدایت نمی‌کند. این موضوع خود از امتیازهای اسلام است که در زمینه آموزش و پرورش مکتبی خاص دارد (محمد رضا حکیمی، الحیاء، تهران ۱۴۰۸ ق، ج ۱).

۲- دیدگاه حضرت ایت اله خامنه ای (مدظله) در مورد تاثیر علم و فناوری بر توانایی و قدرت

حضرت ایت اله خامنه‌ای در ارتباط با قدرت افزینی علم از دیدگاه امیرالمومنین حضرت علی (ع) چنین می‌فرماید: «جمله‌ای در نهج البلاغه هست که خیلی جمله پرمغزی است. می‌فرماید: «العلم سلطان؛ علم اقتدار است.» سلطان یعنی اقتدار، قدرت؛ هر کسی این قدرت را به چنگ آورد، می‌تواند تحکم کند. می‌تواند غلبه کند. هر کسی که این اقتدار را بدست نیاورد، دیگران بر او قهر و غلبه پیدا می‌کنند؛ به او تحکم می‌کنند.» (بیانات مقام معظم رهبری ۱۳۸۷/۶/۵).

کشور ما با ملت مومن خود که در جهت علم و فناوری هم پیشرفت می‌کند باید الگویی بشود از توانایی و اقتدار و پیشرفت، تا مسلمانان دنیا را تشویق و نام اسلام را بلند کنند (بیانات مقام معظم رهبری ۱۳۸۴/۲/۱۱).

علم، فرهنگ ساز است و با جهت گیری و محتوای الهی می‌تواند عامل شکوفایی، رشد و ارتقای تفکر و نیز موجب توسعه‌ی سازنده و انسانی از رهگذر شاخه‌های تجربی و فناوری باشد. دانایی از دیرباز وسیله‌ای برای توانایی بوده و به همین دلیل همواره مورد توجه بزرگان و اندیشمندان قرار داشته است. رابطه بین دانش، علم، اطلاعات با قدرت سابقه‌ای دیرینه در ادبیات فارسی و ایرانی دارد. اشعار زیر را ملاحظه نمایید:

توانا بود هر که دانا بود ز دانش دل پیر برنا بود (ابوالقاسم فردوسی، شاهنامه)
درخت تو گر بار دانش بگیرد به زیر آوری چرخ نیلوفری را (ناصر خسرو)

۳- پیشرفت علم و فناوری در دوران طلایی جهان اسلام

در نخستین آیاتی که از جانب خداوند متعال بر پیامبر گرامی (ص) نازل شد سخن از خواندن، نوشتن، تعلیم و تربیت به میان آمد و در نتیجه وظیفه آموزش و تربیت سر لوحه برنامه رسول مکرم اسلام (ص) قرار گرفت. پیامبر گرامی اسلام (ص) در آغاز هجرت به عنوان نخستین اقدام اساسی مسجد بزرگ مدینه رابنا نهاد تا جایگاه عبادت و اجتماع مسلمین و نیز مرکز رسیدگی به امور حکومتی و دولتی شود. ایشان همچنین این مسجد را پایگاه اصلی نشر علوم و معارف اسلامی قرار داد و خود به عنوان اولین معلم، رسالت تعلیم و تربیت مسلمانان را در مسجد عهده دار شد. امامان و پیشوایان معصوم (ع) پس از حضرت نیز رسالت تعلیم و تربیت و حل و فصل مسائل مهم علمی و

دینی رادر مساجد بزرگ شهرهای مختلف عهده دار بودند، به خصوص در عصر امام باقر(ع) که نهضت علمی و فرهنگی بزرگی را آغاز کردند، مساجد محور اصلی کار بودند و به رشد و شکوفایی چشم گیری دست یافتند. حتی برخی از مساجد به صورت دانشگاه‌های بزرگ اسلامی در علوم مختلف همچون فقه، حدیث، تفسیر و دانش های اسلامی دیگر درآمدند (چیت سازان، ۱۳۸۸). یکی دیگر از برنامه های پیامبر(ص)، توسعه مکانی و پوشش همگانی تعلیم و آموزش احکام و معارف اسلامی به همه افراد جامعه بود که این برنامه را در زمان های مختلف، با ابزارهای متفاوت و در محل های گوناگون به اجرا در آوردند (شجاع الدینی، ۱۳۸۸).

دانشگاه الازهر یکی از نمونه های بارز توجه اسلام به تعلیم و تربیت است که به علت کارکردهای متعدد علمی، آموزشی، تحقیقاتی، دینی، اجتماعی و سیاسی، موقعیت خاص مکانی، ساختار مدیریتی و ارتباط ملی و اجتماعی با نظام حکومتی مصر نزدیک به هزار سال پس از تاسیس هم چنان فعال باقی مانده است (چیت سازان، ۱۳۸۸).

دانشگاه بزرگ ربع رشیدی و شهرک علمی-تحقیقاتی آن نمونه دوم جهان اسلام است که با فاصله نه چندان طولانی (۶۹۹ ه.ق) پس از تاسیس رصدخانه مراغه و حرکت علمی «خواجه نصیر الدین طوسی» در زمان حکومت ایلخانیان مغول توسط «غازان خان» که اسلام آورده بود و با همت وزیر کردان او «خواجه رشیدالدین همدانی» در تبریز (پایتخت ایلخانیان) راه اندازی شد. تاسیس ربع رشیدی را می توان تداوم نهضت علمی مسلمانان دانست (همان، ص ۵۰۳).

زبان فارسی در بیان مفاهیم دین، علوم، معارف و ادبیات اسلامی، پس از زبان عربی، به عنوان اولین زبان علمی در بخش عظیمی از قلمرو گستره اسلام رواج یافت و شاهکارهایی در زمینه علوم قرآنی، تفسیر، تاریخ، جغرافیا، علوم ریاضی، نجوم، فقه، اصول و غیره به زبان فارسی تدوین شد. کرسی زبان و ادب فارسی در بیشتر دانشگاه های اسلامی بر لزوم تدریس این زبان به عنوان زبان دوم علمی در دانشگاه های اسلامی صراحت دارد (یوسف الحسن و دانالد، ۱۳۷۵).

۴- مراکز علمی در تمدن اسلامی

با استقرار نظام نو بنیاد اسلامی و تکامل درونی این اجتماع، به تدریج نهادهای آموزشی بوجود آمد که نقش برجسته ای در پرورش و گسترش علوم و فنون داشت. نخستین مرکز مهمی که به

همین منظور تاسیس شد، بیت الحکمه نام داشت که در بغداد ساخته شد. این مرکز، به هزینه خزانة دولتی یا بیت المال اداره می شد، محل اجتماع دانشمندان و پژوهشگران و بویژه مترجمان شایسته ای بود که کتابهای علمی و فلسفی یونانی رابه عربی ترجمه می کردند. علاوه بر بیت الحکمه، مراکز علمی متعدد دیگری نیز وجود داشت؛ یکی از این مراکز، دارالعلم ها بودند. این دارالعلم ها کتابخانه های عمومی به حساب می آمدند از جمله این مراکز، دارالعلم فاطمیون در مصر است. در طرابلس، از شهرهای لبنان کنونی نیز، در اواخر سده پنجم هجری دارالعلمی با ۱/۶ میلیون جلد کتاب وجود داشت (رفیعی، ۱۳۷۴).

از دیگر مراکز علمی و بسیار مهم و مشهور دوره اسلامی، نظامیه ها بودند. در نیمه ی دوم سده ی پنجم هجری، خواجه نظام الملک با ساخت مدارس به نام نظامیه در بغداد و نیشابور و شهرهای دیگر بنای این نظامیه ها را پدید آورد. در نظامیه بغداد، که در ۴۵۹ ق تاسیس شد، ابواسحاق شیرازی تدریس می کرد (نوراله کسایی ف مدارس نظامیه و تاثیرات علمی آن، تهران ۱۳۶۳).

به طور کلی می توان گفت مراکز آموزشی و علمی در قلمرو اسلامی بسیار متعدد و متنوع بوده اند. یکی از فراگیرترین مراکز آموزشی، مساجد بود که در سرتاسر قلمرو اسلامی پراکنده شده بود. برخی از آنها عبارت بودند از جامع بصره، جامع اموی دمشق و جامع الخطیب اصفهان (جمال رشید، قدیم اسلامی مدارس، ۱۳۸).

از دیگر مراکز علمی رصدخانه ها بودند. بسیاری از یافتههای دانشمندان اسلامی در این رصدخانه ها تا سده ها بعد در اروپا بررسی و تحلیل می شد، از جمله این رصدخانه ها، مراغه و سمرقند را می توان نام برد (علی حسینی، دانش نامه جهان، ۱۲۵۲ ش).

۵- علت عقب افتادگی علمی مسلمانان

در مورد علل عقب افتادگی علمی مسلمانان و چالش های موجود جهان اسلام در حوزه علم و فناوری، پژوهشگران کشورهای اسلامی و هم چنین محققان غربی تحقیقات زیادی کرده اند.

- ۱- حاکم نبودن رهبران و مدیران فکور، اندیشمند و حکیم بر اغلب کشورهای اسلامی و در نتیجه عدم تشخیص جایگاه و ارزش علم در شکل دهی امور دنیوی و اخروی توسط آنان؛
- ۲- عدم درک صحیح از دستوره های اسلام نسبت به فراگیری علم، تولید و نشر آن؛

۳- به رغم شناخت نسبت به نگرش اسلام در مورد علم و فناوری و اهمیت آن، متأسفانه به آن عمل نمی شود؛

۴- کمبود شدید مراکز علمی به خصوص مراکز دانشگاهی در جهان اسلام؛

۶- وضعیت جمهوری اسلامی ایران در حوزه علم و فناوری

کشور ایران با پیشینه هفت هزار سال تمدن که در برهه هایی از زمان، طلاهدار علم و فناوری در جهان بوده است، در افق چشم انداز بیست ساله نظام جمهوری اسلامی ایران، دارای نظام علم، فناوری و نوآوری با حاکمیت جهان بینی الهی، نگاه بر آینده، دیده بانی از تحولات بیرونی و پایش فعالیت ها به صورت برنامه دار و مستمر در حال ارتقاء خواهد بود.

وضعیت کنونی کشور ایران در ارتباط با علم و فناوری (نقاط قوت) به عنوان یک فرصت طلایی برای جهان اسلام در رشد تولیدات علمی را دارد. جمهوری اسلامی ایران از سال (۲۰۰۰م) سالانه در تولیدات علمی خود رشد چشمگیری داشته است. به گونه ای که در سال های (۲۰۰۴ تا ۲۰۰۸م) به ترتیب رتبه های ۷۳، ۳۳۸۲ و ۶۲ جهان را به خود اختصاص داد و در سال های ۲۰۰۹ و ۲۰۱۰ م حائز رتبه ۲۲ جهان بود (کمیته اطلاع رسانی، ۱۳۸۸).

دانشگاه تهران با ۶۶۴۵ مدرک علمی پرتولیدترین دانشگاه جهان اسلام است و دانشگاه صنعتی شریف در حوزه های مهندسی، فیزیک و علوم مواد برترین دانشگاه جهان اسلام است (به نقل از مهرداد، ۱۳۹۸).

بسیاری از اساتید دانشگاه و صاحب نظران معتقدند که کشور ما بعد از انقلاب اسلامی هیچ وقت در خلا زمانی به سر نبرده و هر لحظه در حال پیشرفت و توسعه بوده است به گونه ای که امروز ایران اسلامی در عرصه های مختلف علمی در جهان مطرح می باشد. اگر در کشورمان به اماره های موجود در پنج سال نمونه در زمینه مثبت اختراعات توجه کنید به ارقام حیرت آوری روبه رو خواهید شد.

طبق آمارهای موجود در سال ۱۳۸۱ در کل کشور حدود ۵۰۰ اختراع به ثبت رسیده که این امار در سال ۱۳۸۲ به دو برابر آن یعنی ۱۰۰۰ اختراع افزایش یافته است. در سال ۱۳۸۳ به ۱۵۰۰ تا

۱۸۰۰ اختراع نزدیک شده و در سال ۱۳۸۴ به ۲۰۰۰ اختراع رسیده است. در سال ۱۳۸۵ حدود ۳۰۰۰ اختراع و تا پایان سال حدود ۶۰۰۰ اختراع به ثبت رسیده است (کمیته اطلاع رسانی، ۱۳۹۸). رهبر حکیم انقلاب اسلامی ایران با صدور «بیانیه گام دوم انقلاب» و برای ادامه ی این راه روشن، به تبیین دستاوردهای شگرف چهار دهه گذشته پرداخته و توصیه‌هایی اساسی به منظور «جهاد بزرگ برای ساختن ایران اسلامی بزرگ» ارائه فرمودند. در بخشی از این بیانیه آمده است، تنها انقلابی که یک طلیه پر افتخار را بدون خیانت به آرمانهایش پشت سر نهاده و اینک وارد «دومین مرحله ی خودسازی ف جامعه پردازی و تمدن سازی» شده است (آیت الله خامنه‌ای، بیانیه گام دوم انقلاب، بهمن ۱۳۹۷).

۷- مولفه های تمدن ساز در بیانیه گام دوم انقلاب

۱- معنویت و تمدن نوین اسلامی

معنویت به معنی برجسته کردن ارزشهای معنوی از قبیل: اخلاص، ایثار، توکل، ایمان در خود و جامعه است. و اخلاق به معنی رعایت فضیلت‌هایی چون خیرخواهی، گذشت، کمک به نیازمند، راستگویی، شجاعت، تواضع، اعتماد به نفس، و دیگر خلقیات نیکو است (آیت اله خامنه‌ای، بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۸). معنویت و اخلاق، جهت‌دهنده‌ی همه‌ی حرکتها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است؛ بودن آنها، محیط زندگی را حتی با کمبودهای مادی، بهشت میسازد و نبودن آن حتی با برخورداری مادی، جهنم می‌آفریند. شعور معنوی و وجدان اخلاقی در جامعه هرچه بیشتر رشد کند برکات بیشتری به بار می‌آورد؛ این، بی‌گمان محتاج جهاد و تلاش است و این تلاش و جهاد، بدون همراهی حکومتها توفیق چندانی نخواهد یافت. اخلاق و معنویت، البته با دستور و فرمان به دست نمی‌آید، پس حکومتها نمیتوانند آن را با قدرت قاهره ایجاد کنند، اما اولاً خود باید منش و رفتار اخلاقی و معنوی داشته باشند، و ثانیاً زمینه را برای رواج آن در جامعه فراهم کنند و به نهادهای اجتماعی در این باره میدان دهند و کمک برسانند؛ با کانونهای ضد معنویت و اخلاق، به شیوه‌ی معقول بستیزند و خلاصه اجازه ندهند که جهنمی‌ها مردم را با زور و فریب، جهنمی کنند.

ابزارهای رسانه‌ای پیشرفته و فراگیر، امکان بسیار خطرناکی در اختیار کانونهای ضدّ معنویّت و ضدّ اخلاق نهاده است و هم‌اکنون تهاجم روزافزون دشمنان به دل‌های پاک جوانان و نوجوانان و حتّی نونهالان با بهره‌گیری از این ابزارها را به چشم خود می‌بینیم. دستگاه‌های مسئول حکومتی در این باره وظایفی سنگین بر عهده دارند که باید هوشمندانه و کاملاً مسئولانه صورت گیرد. و این البته به معنی رفع مسؤلیّت از اشخاص و نهادهای غیرحکومتی نیست. در دوره‌ی پیش‌رو باید در این باره برنامه‌های کوتاه‌مدّت و میان‌مدّت جامعی تنظیم و اجرا شود (آیت اله خامنه‌ای، بیانیه گام دوم انقلاب، بهمن ۱۳۹۷).

۲- عدالت و تمدن نوین اسلامی

این دو لازم و ملزوم یکدیگرند. فساد اقتصادی و اخلاقی و سیاسی، توده‌ی چرکین کشورها و نظامها و اگر در بدنه‌ی حکومتها عارض شود، زلزله‌ی ویرانگر و ضربه‌زننده به مشروعیت آنها است؛ و این برای نظامی چون جمهوری اسلامی که نیازمند مشروعیتی فراتر از مشروعیت‌های مرسوم و مبنائی‌تر از مقبولیّت اجتماعی است، بسیار جدّی‌تر و بنیانی‌تر از دیگر نظامها است. و سوسه‌ی مال و مقام و ریاست، حتّی در علّوی‌ترین حکومت تاریخ یعنی حکومت خود حضرت امیرالمؤمنین (علیه‌السّلام) کسانی را لغزاند، پس خطر بروز این تهدید در جمهوری اسلامی هم که روزی مدیران و مسئولانش مسابقه‌ی زهد انقلابی و ساده‌زیستی میدادند، هرگز بعید نبوده و نیست؛ و این ایجاب میکند که دستگاهی کارآمد با نگاهی تیزبین و رفتاری قاطع در قوای سه‌گانه حضور دائم داشته باشد و به معنای واقعی با فساد مبارزه کند، بویژه در درون دستگاه‌های حکومتی.

البته نسبت فساد در میان کارگزاران حکومت جمهوری اسلامی در مقایسه با بسیاری از کشورهای دیگر و بخصوص با رژیم طاغوت که سرتاپا فساد و فسادپرور بود، بسی کمتر است و بحمدالله مأموران این نظام غالباً سلامت خود را نگاه داشته‌اند، ولی حتّی آنچه هست غیر قابل قبول است. همه باید بدانند که طهارت اقتصادی شرط مشروعیت همه‌ی مقامات حکومت جمهوری اسلامی است. همه باید از شیطان حرص برحذر باشند و از لقمه‌ی حرام بگریزند و از خداوند در این باره کمک بخواهند و دستگاه‌های نظارتی و دولتی باید با قاطعیّت و حسّاسیّت، از تشکیل نطفه‌ی فساد پیشگیری و با رشد آن مبارزه کنند. این مبارزه نیازمند انسانهایی باایمان و جهادگر، و

منیع الطبع با دستانی پاک و دل‌هایی نورانی است. این مبارزه بخش اثرگذاری است از تلاش همه‌جانبه‌ای که نظام جمهوری اسلامی باید در راه استقرار عدالت به کار برد. عدالت در صدر هدف‌های اولی‌های همه‌ی بعثت‌های الهی است و در جمهوری اسلامی نیز دارای همان شأن و جایگاه است؛ این، کلمه‌ای مقدس در همه‌ی زمانها و سرزمین‌ها است و به صورت کامل، جز در حکومت حضرت ولی‌عصر (ارواح‌افاده) میسر نخواهد شد ولی به صورت نسبی، همه جا و همه وقت ممکن و فریضه‌ای بر عهده‌ی همه بویژه حاکمان و قدرتمندان است. جمهوری اسلامی ایران در این راه گام‌های بلندی برداشته است که قبلاً بدان اشاره‌ای کوتاه رفت؛ و البته در توضیح و تشریح آن باید کارهای بیشتری صورت گیرد و توطئه‌ی واژگونه‌نمایی و لاف‌سکوت و پنهان‌سازی که اکنون برنامه‌ی جدی دشمنان انقلاب است، خشی گردد (آیت اله خامنه‌ای، بیانیه گام دوم انقلاب، بهمن ۱۳۹۷).

۳- علم و تمدن نوین اسلامی

دانش، آشکارترین و سیله‌ی عزت و قدرت یک کشور است. روی دیگر دانایی، توانایی است. دنیای غرب به برکت دانش خود بود که توانست برای خود ثروت و نفوذ و قدرت دو‌یست‌ساله فراهم کند و با وجود تهیدستی در بنیانهای اخلاقی و اعتقادی، با تحمیل سبک زندگی غربی به جوامع عقب‌مانده از کاروان علم، اختیار سیاست و اقتصاد آنها را به دست گیرد. ما به سوءاستفاده از دانش مانند آنچه غرب کرد، توصیه نمی‌کنیم، اما مؤکداً به نیاز کشور به جوشاندن چشمه‌ی دانش در میان خود اصرار می‌ورزیم. بحمدالله استعداد علم و تحقیق در ملت ما از متوسط جهان بالاتر است. اکنون نزدیک به دو دهه است که رستاخیز علمی در کشور آغاز شده و با سرعتی که برای ناظران جهانی غافلگیرکننده بود - یعنی یازده برابر شتاب رشد متوسط علم در جهان - به پیش رفته است. دستاوردهای دانش و فناوری ما در این مدت که ما را به رتبه‌ی شانزدهم در میان بیش از دو‌یست کشور جهان رسانید و مایه‌ی شگفتی ناظران جهانی شد و در برخی از رشته‌های حساس و نوپدید به رتبه‌های نخستین ارتقاء داد، همه‌وهمه در حالی اتفاق افتاده که کشور دچار تحریم مالی و تحریم علمی بوده است. ما با وجود شنا در جهت مخالف جریان دشمن ساز، به رکوردهای بزرگ دست یافته‌ایم و این نعمت بزرگی است که به‌خاطر آن باید روز و شب خدا را سپاس گفت (آیت اله خامنه‌ای، بیانیه گام دوم انقلاب، بهمن ۱۳۹۷).

۸- انقلاب اسلامی موتور پیشران در عرصه‌ی علم و فناوری

یکی از برکات انقلاب اسلامی رشد و پیشرفت در عرصه‌ی عام و فناوری و ایجاد زیر ساخت های حیاتی و اقتصادی و عمرانی می باشد. هزاران شرکت دانش بنیان، هزاران طرح زیر ساختی و ضروری برای کشور در حوزه‌های عمران و حمل و نقل و صنعت و نیرو و معدن و سلامت و کشاورزی و آب و غیره، میلیون‌ها تحصیل کرده‌ی دانشگاهی یا در حال تحصیل، هزاران واحد دانشگاهی در سراسر کشور، ده‌ها طرح بزرگ از قبیل چرخه‌ی سوخت هسته‌ای، سلول‌های بنیادی، فناوری نانو، زیست‌فناوری و غیره با رتبه‌های نخستین در کل جهان، شصت برابر شدن صادرات غیرنفتی، نزدیک به ده برابر شدن واحدهای صنعتی، ده‌ها برابر شدن صنایع از نظر کیفی، تبدیل صنعت مونتاژ به فناوری بومی، برجستگی محسوس در رشته‌های گوناگون مهندسی از جمله در صنایع دفاعی، درخشش در رشته‌های مهم و حساس پزشکی و جایگاه مرجعیت در آن و ده‌ها نمونه‌ی دیگر از پیشرفت، محصول آن روحیه و آن حضور و آن احساس جمعی است که انقلاب برای کشور به ارمغان آورد (آیت اله خامنه‌ای، بیانیه گام دوم انقلاب، بهمن ۱۳۹۷).

۹- جوانان، محور تحقق نظام پیشرفته‌ی اسلامی

مدیران جوان، کارگزاران جوان، اندیشمندان جوان، فعالان جوان، در همه‌ی میدانهای سیاسی و اقتصادی و فرهنگی و بین‌المللی و نیز در عرصه‌های دین و اخلاق و معنویت و عدالت، باید شانه‌های خود را به زیر بار مسئولیت دهند، از تجربه‌ها و عبرت‌های گذشته بهره گیرند، نگاه انقلابی و روحیه‌ی انقلابی و عمل جهادی را به کار بندند و ایران عزیز را الگوی کامل نظام پیشرفته‌ی اسلامی بسازند.

نکته‌ی مهمی که باید آینده‌سازان در نظر داشته باشند، این است که در کشوری زندگی میکنند که از نظر ظرفیتهای طبیعی و انسانی، کم‌نظیر است و بسیاری از این ظرفیتهای با غفلت دست‌اندرکاران تاکنون بی‌استفاده یا کم‌استفاده مانده است. همتهای بلند و انگیزه‌های جوان و انقلابی، خواهند توانست آنها را فعال و در پیشرفت مادی و معنوی کشور به معنی واقعی جهش ایجاد کنند.

مهم‌ترین ظرفیت امیدبخش کشور، نیروی انسانی مستعد و کارآمد با زیربنای عمیق و اصیل ایمانی و دینی است. جمعیت جوان زیر ۴۰ سال که بخش مهمی از آن نتیجه‌ی موج جمعیتی

ایجادشده در دهه‌ی ۶۰ است، فرصت ارزشمندی برای کشور است. ۳۶ میلیون نفر در سنین میانه‌ی ۱۵ و ۴۰ سالگی، نزدیک به ۱۴ میلیون نفر دارای تحصیلات عالی، رتبه‌ی دوم جهان در دانش‌آموختگان علوم و مهندسی، انبوه جوانانی که با روحیه‌ی انقلابی رشد کرده و آماده‌ی تلاش جهادی برای کشورند، و جمع چشمگیر جوانان محقق و اندیشمندی که به آفرینش‌های علمی و فرهنگی و صنعتی و غیره اشتغال دارند (آیت اله خامنه‌ای، بیانیه گام دوم انقلاب، بهمن ۱۳۹۷).

نتیجه‌گیری

تولید علم و فناوری یکی از مولفه‌های برتر قدرت ملی و بالتبع امنیت ملی است و در واقع، علم ایجادکننده اقتدار است. هر کشور یا گروهی که از این توانایی برخوردار باشد، می‌تواند برای خود تولید قدرت نماید و بالعکس، هر کشور یا گروهی که فاقد این توانایی باشد؛ در برابر تهدیدات ضربه پذیر می‌باشد. پیشرفت در علم و فناوری نه تنها به طور مستقیم با تسلط بر چرخه نوآوری و بخش‌های پیشرو مولفه‌های قدرت و امنیت ملی تاثیرگذار است بلکه زیر ساخت دست‌یابی به سایر مولفه‌های قدرت نظیر اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و... نیز محسوب می‌گردد.

قدرت‌های بزرگ در عصر استعمار فرانو با توجه به این نکته و با سرمایه‌گذاری کلان در بخش علم و فناوری سعی نموده‌اند از این بخش به عنوان ابزار مفید و مناسبی جهت سلطه بر سایر کشورها استفاده نمایند. آنها با توسعه علمی و معرفتی خود به تولید فرهنگ دانایی محور همراه با انبوه نوآوری‌های علمی، معرفتی، تکنولوژیکی، هنری، رسانه‌ای و... پرداخته و با تاکید بر این فرهنگ توانسته‌اند موقعیت برتری و سلطه خود را بر جهان حفظ نمایند. فرآیند شکل‌گیری این نوع سلطه، به مراتب موثرتر و پایدارتر از سایر الگوهای سلطه مانند نظامی و اقتصادی می‌باشد. البته ما به سوء استفاده از دانش مانند آنچه غرب کرد، توصیه نمی‌کنیم اما علی‌رغم همه‌ی تاکیداتی که دین مبین اسلام در باب اهمیت و جایگاه علم و علم‌اندوزی دارد، جهان اسلام در عصر حاضر از این امر عقب افتاده و این باعث تضعیف قدرت مسلمانان و ضربه پذیر شدن آنها از قدرتهای استعمارگر شده است. بنابراین کشورهای اسلامی برای جبران این عقب‌افتادگی و فرار گرفتن در مسیرهای عادی حرکت علم و فناوری و سپس بازگشت به شکوه و عظمت سابق نیازمند کار و تلاش شبانه‌روزی و پیدا کردن «راه‌های میان‌بر علمی» در در چارچوب نقشه راه هستند. در این راستا، همان‌گونه که نظام جمهوری

اسلامی ایران با سرمایه‌گذاری کلان در این بخش به ارتقاء علمی در همه سطوح خود پرداخته است می‌تواند موتور محرکه در جهان اسلام برای سایر کشورهای اسلامی به عنوان مدل و الگوی مناسب ظهور و بروز نماید. تا انشاء الله مقدمات شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی فراهم گردد.

فهرست منابع

قرآن کریم.

- ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، قم، مکتبه آیت اله مرعشی نجفی (۱۳۸۷ ه.ق).
- احمدوند، علی محمد (۱۳۸۷). راهبرد جمهوری اسلامی ایران، دوره دکتری مطالعات روابط بین الملل، نیم سال اول ۱۳۸۸-۱۳۸۷، تهران: دانشگاه جامع امام حسین (ع).
- احمدوند، علی محمد (۱۳۸۶). مدیریت راهبردی، جزوه درسی شماره ۴، دوره دکتری مطالعات روابط بین الملل، نیم سال دوم ۱۳۸۷-۱۳۸۶، تهران: دانشگاه جامع امام حسین (ع).
- آیت الله خامنه ای، سیدعلی (۱۳۹۰). پیام کنگره عظیم حج در ذیحجه، ۱۴۳۲ روزنامه ایران، س ۱۷، ش ۴۹۳۲، ۱۵ آبان.
- براتی، مسعود (۱۳۹۰). دیپلماسی علم و فناوری در اندیشه مقام معظم رهبری، به نقل از: سایت ایتان (<http://www.itan.ir>)
- جمشیدیان، هادی (۱۳۸۷). تحقیقی پیرامون تولید علم و اقتدار علمی از دیدگاه مقام معظم رهبری، تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
- چیت سازیان، امیرحسین (۱۳۸۸). آموزش عالی در گستره تاریخ و تمدن اسلامی، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۵). اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، مشهد: انتشارات پاپلی.
- حجازی، سیدحسین و سهراب انعامی علمداری (۱۳۸۷). ظرفیتهای قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در مقابله با تهدیدهای نرم آمریکا، گزارش جمهور، شماره ۲۷-۲۶. هجدهم و بیست و چهارم فروردین، تهران: مرکز پژوهش و اسناد ریاست جمهوری.
- حکیمی، محمدرضا و دیگران (۱۴۰۹ ه.ق). الحیاه، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- دانیل، بل (۱۳۸۲). آینده تکنولوژی، ترجمه احد علیقلیان، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.
- دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۸۹). نقشه جامع علمی کشور، تهران: انتشارات شورای عالی انقلاب فرهنگی، اسفند.
- رفیعی، علی (۱۳۷۴). درآمدی بر دایره المعارف کتابخانه های جهان، قم.
- زرقانی، سید هادی (۱۳۸۸) مقدمه ای بر قدرت ملی مبانی، کارکردها، محاسبه و سنجش، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- سند چشم انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۴۰۴ ه. (۱۳۸۲). تهران: انتشارات هیأت دولت.

- سیگال، آرون (۲۰۰۷). وضعیت تولید علم در کشورهای اسلامی، ترجمه وحیدر ضا نعیمی، روزنامه همشهری، پنجشنبه ۸ اردیبهشت.
- شجاع الدینی، سید محمد (۱۳۸۸). گفتار دوم: آموزش عالی در منازل و مکان های خصوصی، از کتاب آموزش عالی در گستره تاریخ و تمدن اسلامی، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- شجاع الدینی، سید محمد و امیرحسین چیت سزایان (۱۳۸۸). گفتار چهارم: آموزش عالی زنان، از کتاب آموزش عالی در گستره تاریخ و تمدن اسلامی، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- شکرخواه، یونس (۱۳۷۷). خبر، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها.
- عزتی، عزت‌الله (۱۳۸۴). ژئواستراتژی، تهران: انتشارات سمت.
- عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۷۹). مبانی اندیشه سیاسی اسلام، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تهران: انتشارات مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.
- غنیمه، عبدالرحیم (۱۳۶۴). تاریخ دانشگاه های بزرگ اسلامی، ترجمه نورالله کسائی، تهران: نشر یزدان.
- قمی، محسن (۱۳۸۱). نقش دانشگاه در ارتقای فرهنگ دینی دانشجویان و جامعه، سیاستها و راهبردهای علم، فناوری و فرهنگ، ج ۱، تهران: انتشارات قصیده سرا.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۱۴ ه.ق). اصول کافی، بیروت: دارالتعارف المطبوعات.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ ه.ق). بحارالانوار، بیروت: دارالاحیاء.